

Avrupa'da Bir Hayalet Dolaşıyor: Postmodernizmin Heyulası!

Hasret OKURLU

Özet

Postmodernizme bir bütünlük kazandırmaya çalışmak yapılacak en büyük hatalardan biridir. Postmodernizm, yanlış anlamaları ve yanlışları olumlayan hatta meşruluk zemini olarak gören bir tavidir. Özgürlük yitimi, sanayi sonrası toplum, modernleşme dönemi küreselleşmeden daha gelişmiş bir ikinci dönem küreselleşme dönemi gibi kavramlarla nitelendirilen dönemde kültürel boyut ve yerellik öne geçmekte, ayrıca bu yeni dönemde toplumun ekonomik sınıfsal yapısı yanında anlayış ve zihin yapısının da değiştiği, farklı sorunların ve yeni arayışların belirdiği gözlenmektedir. Bu bağlamda Harvey, Scott Lach ve John Urry'in "postfordizm" ve F.Jameson'un "geç kapitalizmin mantığı" şeklindeki tanımlamaları bu çalışmanın postmodernizm kavramına bakış açısını oluşturmaktadır. "Postmodern hayalet" in dokunmadığı neredeyse hiçbir entelektüel alan yoktur.

Anahtar kelimeler: Postmodernizm, post-fordizm, post-yapısalcılık, modernite, kapitalizm, sanayi sonrası toplum, iktisadi kriz.

Abstract

A Ghost Is Walking in Europe: The Specter Postmodernism

Struggling to gain a wholeness to *Postmodernism* is one of the biggest mistakes. Postmodernism is a kind of aptitude which accepts the misunderstandings and mistakes and even more sees them as the base of legality. In a period "which is qualified with such concepts as *Losing Freedom Society after Industry, The Period of Modernization, a second term which more developed than modernization and The Period of Globalization*" the cultural perspective and locality are seen as fundamental concepts. And also in this new period it is seen that both the economical and class structure of the society and its understanding and cognitive structure has changed. Furthermore different problems and new seekings appeared. In this context Harvey's scott Lach's and John Urry's "postfordism" and F. Jameson's "the logic of the capitalism" definitions form the perspective of this work to the concept of Postmodernism. There is not almost any intellectual field which "*Postmodern Ghost*" touched.

Key words: Postmodernism, post-fordism, post-structuralism, modernity, kapitalism, society of post-industry, crisis of economic.

“Çünkü bu kahverengi akşam saatlerinde
Her şeyi en soğuk ölçülere vuruyoruz
Bir uzak han kavramına hanların
Rahmindeki bir yolcuya, bir semendere
Ve soğuk bir çağdan geçiyoruz. Çağlardan
Başımızda siyahtan bir hale...”

Edip Cansever

Postmodern Bunalım

“Üzülerek söylüyorum yüzeyle dünyasında yaşıyoruz.”

Oscar Wilde

İçinde bulunduğumuz çağa verilen adlardan biri de “bunalım çağı”dır. En geniş anlamıyla bunalım belirsizlik demektir. Bir başka deyişle çağda ya da toplumda uygulanan, uygulanmakta olan ilkelerin, akıl yürütme biçimlerinin, yaşamda ortaya çıkan olgular karşısında yetersiz kalması, onlardan kopması, kısacası artık işe yaramamasıdır. Bu bir kargaşa durumudur. Anlam yükleyemediğimiz olgu ve olaylarla karşı karşıya kalmaktır. Böylesi bir durumda insan kendini yeniden kurma ya da oluşturma zorunluluğuyla karşı karşıya kalır. Bu ihtiyacı yeni (yeniden) bir hesaplaşmayla sağlaması gerektiği inancını güden postmodernizm, kendini bir kritik alternatif olarak ortaya koyar. Ama postmodernizmin anlaşılması güç doğasını pekiştiren ve onu ‘şekilsiz bir varlık’ olarak görmemize sebep olan, sosyo-ekonomik koşulların kendi coğrafyamızla ilgili bir durumu söz konusudur. Yani postmodernizmin kendisini evrensel ölçekte konumlandırması ve onu anlaşılır kılmak adına önemli bir yer tutan modernizmin Avrupa merkeziliğinin sınırlarında kalması gerçeği durumu güçleştiren sebeplerin başında gelir.

Postmodernizmin en sık kullanılan tanımını sanıyorum ki Jean-François Lyotard yapmıştır. Son derece basit bir anlatımla: “Postmodernizm üst- anlatılara karşı olan inancsızlığı dile getirmektedir.” (1992: 76) Herkes, bu tanımda ‘üst-anlatı’ kavramına odaklanmaktadır; yani doğru, değer ve gerçeğin genel ve kapsamlı bir tanımını yapma çabasına. Oysa ki, bu tanımdaki anahtar sözcük ‘inancsızlık’ tır. Etkileyici ve beklenmedik bir sözcük. İnançsızlık bir inkar, ret, kabul etmemeden çok inanmama anlamını taşır. Bu farklılık postmodernizmin en ayırt edici ve çarpıcı özelliğidir (Barbules 2004: 13-18).

Bizi postmodernizmin temelinde önemli bir yer tutan inancsızlığa götüren, ‘kuşku’ sorunsalıdır. Kuşku sorunsalıdır; çünkü kartezyen bir yapıdan çok kendi tabiriyle ‘hiperkuşku’ şeklinde karakterize edilir.

Bu ön bilginin yeterliliğinden hareketle sunumumun ilk savına geçebilirim. Derrida ve Lyotard’ın tanımlarından kalkarak postmodernizmin kendisini fütüralist biçimde yorumlamasına, kendi geçmişinden –modernizmden- bağımsız olarak bir kopuş halini

simgelemesine, uzaydan fırlatılmışçasına öncesiz-sonrasız bir görüntü içermesinin eleştirisine yer verilecektir.

Öncelikle modernizmden tamamen bir kopuş olarak nitelendirilen postmodernizme, genel-geçerliliği (kabulü) olan Charles Jenks'in tanımı gibi postmodernizm için önerilen tanımlar aracılığıyla bakalım: "Bugüne kadar postmodernizmi ikili kodlama olarak tanımladım: Modern tekniklerin, mimarinin, halkla ve genellikle mimarlardan oluşan ilgili azınlıkla iletişim kurması için bir başka şeyle birleştirilmesi." (1986: 14). Fakat eğer bu tanım niyetlendiği gibi postmodern sanatın genel bir nitelemesi diye görülecekse, o zaman umutsuz biçimde yetersizdir. 'İkili kodlama' –Lunn'un tanımıyla 'eşanlılık, yan yana koyma, kurgulama' modernizmin ayırt edici özelliğidir. Bunun yanında Suzy Gablik'in 1987'de postmodern sanata dair; çoğulluk, hareketlilik, kayganlık içermeleri, geçtiğimiz yüzyılın sonundaki 'Orta Avrupa' aydınları arasında oldukça yaygın olan, aslen Nietzsche kaynaklı bir gerçeklik anlayışından başka bir şey değildir.

Yeterince kafa karıştırıcı bir biçimde, ilk elde yeni bir postmodern dönemin ortaya atılmasına yardımcı olan Lyotard'ın ileri sürdüğüne göre: "Postmodernizm nedir? Kuşkusuz modernin bir parçasıdır." (2000: 156).

Böyle bir yaklaşım açıkça modernizm ve postmodernizmin toplumsal gelişmenin farklı evreleriyle –örneğin sırasıyla sanayi ve sanayi sonrası toplum– güçlü bir biçimde ilişkilendirilebileceği düşüncesinden geri adım atmaya ya da bir düşüncüyü yadsımayı içerir. Ne var ki, modern sonralığı ile ifade edilmesinin bile altında, geçmişini unutmak ya da onu baskı altına almak, yani onun bir yinelenmesi olarak görülme isteği yatar (Callinicos 2001: 27-33).

Modern Bunalım

"Amaç ne ölümün kaçınılmazlığına batan bir dünyaya doğru ilerleme hakkında konuşmak mı?"

Walter Benjamin

Sunumun başında belirttiğim gibi, postmodernizmi modernizmden kopuş olarak görme veya görmeme noktasında modernizmi anlaşılır kılmak esastır. Bu durum postmodernizmin de özellikle modernizmin belli başlı temel taşlarına odaklanan eleştirilerini saptamak ve değerlendirmek güçlüğünün aşılması açısından da önem kazanır. Ama bu durum bizi güç olan başka bir durumla karşı karşıya getirmektedir. Bu da modernizmin muğlak yapısı, tarihsel açıdan net olarak konumlandırılmaması ve bu tarihsel süreç içerisinde birbirinden bağımsız, ayrık oluşların ve gelişmelerin kabul edilmesinin de söz konusu olmasıdır. Buradan hareketle 'Sanayi Devrimi' ile başlayan, 'Aydınlanma' ile hız kazanan modernizmin, ilkelerinin tamamen netleştiği en azından felsefi, sosyolojik ve kültürel temellerine oturduğu dönem işaret edilmektedir. Rasyonalizasyonu ve ilerlemeyi temel alan bu dönem Ortaçağ'dan aldığı her problemi sekülerleştirme çabasına girmiştir. Tüm bunların arasında hakim özellik ise, tarıma dayalı toplumsal bir yapıdan sanayiye dayalı bir toplumsal yapıya geçiş olarak belirmektedir. Bu durum kendisini endüstriyel ve demokratik gelişmeler olarak

göstermiştir. Fakat bütün bu gelişmeler katı pozitivizmle gelen kanıt dışının reddi (ötekilik hali) – bilimsel meşrulaştırma, tek biçimliliğin garantisi; endüstriyel ilişkilerden kalkan emeğin yabancılaşması şeklinde sonuçlanmasına engel olamamıştır. Bu noktada ‘tek boyutlu insan’ konusu üzerinde düşünce üreten Herbert Marcuse: “Tek boyutlu düşüncenin politika tasarımcıları ve onların kitle iletişim pazarlamacıları tarafından sistematik olarak geliştirildiğini” söyler. Yani öyle ki, hümanizm ile birlikte kendini gerçekleştirmeye yönelen insan, kitlesel beğeni gereği kendini, doğasını dışa vurmak yerine diğerlerinin yönelimlerine hitap ederken bulmuştur. Bununla birlikte insan kendi yaratımı olan teknolojiyi kendinden uzaklaştırarak kontrolü ona devretmiştir. Ve artık teknoloji tarafından sınırlanan kendi doğasından uzakta bir birey olarak toplumda yerini almıştır. Yani bu durum bir anlamda kapitalizmin disiplinler bir projesi haline dönüşmüştür. Tüm bu bilgiler ışığında modernizmin tükenmiş biçimlerine yapışıp kalmaktansa postmodernizmin özündeki eleştirel potansiyeli keşfediyor olmamız gerektiğini düşünüyorum.

Postmodern Kritik

“İnsan gün geçtikçe deniz kenarındaki kumlara çizili bir yüz gibi silinmektedir...”

M. Foucault

Postmodernizm her bakımdan olduğu gibi politik alanda da Janus (Eski Roma’da başı iki yüzlü bir tanrı) gibi ikili bir yüzü vardır. Postmodern politik durum kültürler ile söylemlerin çoğulluğunun kabulü öncülüne dayanmaktadır. Yani büyük anlatının yıkılışı çeşitli (yerel, kültürel, etnik, dinsel, ideolojik) küçük anlatıların bir arada yaşamasına doğrudan davet niteliğindedir. Bu kültürlerin birbirlerine tamamen görelî bir biçimde kayıtsız kalmaları olarak görülür ve ‘öteki’ye hiç sahici olmayan bir tapınma olarak kendini dışa vurur. Postmodernitenin baskın zamansallığının ciddi politik içermeleri vardır. Hiçbir kurtarıcı politika postmodern politik durumla bağdaştırılamaz. Modernitenin ‘nihil’e sığramasını, yani mutlak aşkınlık girişimlerini de dışlar. Postmodernistler insani özgürlüğün devrimler ya da en önemlisi ekonomik bir değişimle sağlanacağına inanmazlar. Tüm bunların karşısında çözümü, ‘şimdi’ ile kolay uzlaşılara açık olma gerekliliği içinde kavramların ya da politik çözümlerin yeniden devreye sokulması yöntemi ile açıklar. Salt sınıf çıkarlarına ve algılarına dayalı bir politikanın reddini olumlayan bu tutum politika ile politik değişimi neredeyse bütünüyle irrasyonel ve olumsuz olarak öngörür. Bu şekilde geleceğin kaydedilmesinden kaynaklanan kolektif korkulara ve kıyamet günü mitlerine karşı savunmasız hale gelir.

Postmodern politik durumla ilintili olarak somut toplumsal ontolojileriyle postmodernistler, toplumu totalleştirmeden kaçınma arzusundadırlar. Özellikle Lyotard’da belirginleşen bu durum olduğunda, kendiliğindenlik güvenliğinin yerini alır. Sözün gelişi toplum adeta kişiler arasındaki tek biçimliliği garanti eden deli gömleğine dönüşür. Mesela De Man modern toplumu karakterize etmek için ‘kukla tiyatrosu’nu kullanır. Kafka’nın tasvirini yaptığı *Şato*’da ki gibi oteritenin kaynağı bulunamaz ancak yasalar her yerdedir. Guattari’ye göre ‘hakim anlamlar kitlelerin ruhunu tahrir eder ve bu kişileri, zulmedicilerin politikalarını memnuniyetle yürüten dalkavuklara dönüştürür.

Özellikle postmodernizm bütün bunlardan hareketle apolitik olarak görülemez (Heller & Ferenc 2000: 7-26).

Kritiğe Devam...

Harvey'e göre (özellikle ve daha derinlemesine bir araştırma ile *Scott Lash, John Urry* bu anlayışı benimsemektedirler) kültürel planda postmodernizmin ortaya çıkışının nedeni, kapitalist süreçte iki ayrı dönemi temsil eden Fordist üretimden Postfordist üretime geçiştir. Buna göre -aynı zamanda- postmodern durum kapitalizm ile aynı temelde yükselen modernizmle dayandığı ekonomik temel bakımından bir süreklilik ilişkisi içindedir. Fordizm ilk elde ürünlerin standartlaşmasına, tek bir model için uygun olarak tasarlanmış kitlesel üretim sistemine tekabül eder. Sonuç olarak Fordizm kitle üretimiyle, kitle tüketiminin birbirine eklemlenmesi olarak belirmektedir. 70'li yılların başında yaşanan iktisadi kriz -bunalım- 60'lı yıllardan itibaren zaten düşmekte olan kâr hadlerini ve üretimi tükenme noktasına getirmiştir. Böylelikle farklılaştırılmış üretim, esnek üretim olarak adlandırılan Postfordist üretime dönüşmüştür. Tüketici yelpazesinin genişlemesi, üretimin farklı coğrafyalarda gerçekleştirilmesi, birbirinden farklı kültürlerin tanınması anlamını içeren postmodernizmin kültürel alanda ifade biçimi bulmasına olanak sağlamıştır. Postmodernizmin öne sürdüğü yerellik görüşü Robert Venturi'nin dediği gibi ekonomi içi yoğun meta üretimini destekleyen bir çözümdür.

"Kapitalizm, bunalımların sistemidir. Bunalımlar sayesinde yaşar. Lucrece'in demiş olduğu gibi 'iktidarların hastalıklı kişilere ihtiyaçları vardır ki; bunlar hastalıklarını sağlıklı kişilere geçirebilsinler' söylemi kapitalizm için de geçerlidir, yani kapitalizm 'bunalımları ve çelişkileri sonucu yıkılacaktır' tezi burada bir duvara toslar -örn: Kâr yüzdelerinin düşüş eğilimi-" (Deleuze & Guattari 1990: 8).

Bu metinden de anlaşılacağı üzere, Deleuze ve Guattari için kapitalizm çelişkilerden yıkılmaz, tersine çelişki ve bunalımları sayesinde kendisini yeniler ve aşar. Bir anlamda bunalımlar sayesinde yaşamını sürdürür. Öyle ki, 'iktidar ve otorite' artık bir söylem niteliği kazanmış, yani kendisini nesnel, dıştan bir öge olmaktan çıkartıp insanların kendilerinde -dillerinde- varlığını öngörmüş, bu şekilde ilkel toplumlardan bu yana süren gelen doğası ile zamansızlığını kanıtlamıştır. Modernizm çağında tutsaklık 'dört duvar' olarak tasvir edilirken, postmodern çağda 'iktidar ve otorite' somut tutsaklık ve baskı biçiminden çok (hatta bu somut alanlarda özgürlük yolu açarak) soyut, dilsel, görünmeyen bir ifade kazanmıştır. Böylelikle insan şeyleşerek kendisini aşağılamaya itilmiştir. Bu şekilde baskı, 'iktidar ve güç' -doğal olarak- kabul edilen bir nitelik kazanır. Lyotard'ın belirttiği üzere insan doğmadan önce 'hitap edilen' ya da 'hitap eden' olarak toplumda yerini bulur (Murphy 2000: 100). Hayata bu yenilgiyle başlayan insanın önünde varabileceği tek bir yol vardır; postmodern sanatta olduğu gibi 'kitle kültürüne' yaklaşmaktır. Jameson'ın da postmodern kültür anlayışına bakışı bu noktada odaklanmaktadır. İnsan üzerinde, yabancılaşmanın da ötesinde bir tahribin söz konusu olduğunu belirtir. Çünkü insanı metalaştıran kitle kültürü, insanın kendisini

kaybetmesine, yolunu şaşırmasına neden olur. Bu durum, tıpkı bir insanın çok katlı bir hipermarkette raflar arasında yolunu şaşırması gibidir. Jameson'un 'kitle kültürü'nün sanatı üzerine yaptığı eleştiride şu önemli noktaya değinmiştir. Nitelikli sanat eserinden çok, piyasa koşullarına göre hazırlanan bir tüketim malzemesi olarak işlerlik kazanan popüler kitle kültürü sanatı. Buradan çıkabilecek sonuç eğer bu toplumdaki kendisini değiştiremeyecek şekilde farkındalığı yaratılmış yığınlar oluşursa, o zaman Lyotard ve Baudrillard gibi Roma yanarken bize keman çalmaktan başka yapacak bir şey kalmıyor demektir. Acaba tek alternatif bu mudur?

Sonuç olarak şunu belirtmek gerekirse, postmodernizm, artık her düşünce biçiminin kendisiyle bir hesaplaşma dönemi olarak görüldüğünde, ki bence de böyle görülmeli, ve onun özellikle modernizme yönelik haklı bir takım eleştirileri düşünüldüğünde daha bir önem kazanmaktadır. Özellikle tarihin çektiği fotoğrafta, 21. yüzyıldan bakarken gözleri kapalı çıkmak istemiyorsak...

Kaynakça

- AGNES, Heller & FEHER, Ferenc (2000), *Postmodern Politik Durum*, Öteki Yayınları, Ankara.
- BARBULES, Nicholas (2004) "Postmodern Kuşku", *Özne Dergisi*, s. 3.
- BAUMAN, Zygmunt (1997) *Postmodern Hoşnutsuzluklar*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları.
- CALLINCOS, Alex (2001) *Postmodernizme Hayır*, çev. Şebnem Pala, Ayraç Yayınevi.
- DELEUZE, Gilles & GUTTARI (1990) Felix, *Kapitalizm ve Şizofreni*, çev. Ali Akay, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- JOHN, Murphy (2000) *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Çözümleme*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınevi, İstanbul.
- LYOTARD, Jean-François (1997) *Postmodern Durum*, çev. Ali Akay, Vadi yayınları, Ankara.
- UZUN, Serkan & HÜSREV, Yolsal (2003) *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara.